

УДК 261.8

DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2020.15.12>

ПОСТАТЬ Г. КОСТЕЛЬНИКА В КОНТЕКСТІ ЛІКВІДАЦІЇ УГКЦ НА ПСЕВДОСОБОРІ 8-10 БЕРЕЗНЯ 1946 РОКУ

Микола ЛИТВИНЕНКО

Івано-Франківський богословський університет імені святого Івана Золотоустого, філософсько-богословський факультет, вул. Софрона Мудрого, 22, м. Івано-Франківськ, Україна

Науковий керівник: Олег САВЧУК

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, вул. Софрона Мудрого, 22, м. Івано-Франківськ, Україна

Однозначних оцінок постаті о. Гавриїла Костельника серед представників різних конфесій з низки причин не може бути. Прихильники московського патріархату дають йому щонайвищі оцінки. Нейтрально до нього ставляться представники ПЦУ, як до можливого союзника. А критичному осуду його піддають греко-католики. В комплексі таких підходів маємо невиразну постать, яка в історії нашого суспільства ще довго буде сприйматися неоднозначно.

О. Гавриїл Костельник народився в 1886 році в руському Керестурі на території Сербії, в сім'ї середньо заможних селян. Вже у VI класі гімназії він видав збірку побутових віршів «З мого села».¹

У стінах семінарії юнак потрапляє у вир галицького політиканства.

Згодом навчався на філологічному факультеті Фрайбурзького університету університету, де здобув ступінь доктора із систематичної філософії. У 1913 році рукоположений на священика, обіймав посаду катехита середніх шкіл у Львові. У 1915 році підтвердив докторат у Львівському університеті. Протягом 1920-1928 рр. викладав філософію на богословському відділенні в греко-католицькій духовній семінарії у Львові, пізніше у богословській академії (1928-1930). В 1922 - 1932 рр. редагував церковно-суспільний журнал «Нива». Був засновником Богословського наукового товариства.²

Обороняючи східні традиції греко-католицької церкви, о. Г. Костельник на сторінках «Ниви», «Діло» та інших часописів оприлюднив низку статей про те, що

¹ Вежель Л.М. Філософсько-естетична та журналістська діяльність Гавриїла Костельника у руслі духовних процесів України I-ї пол. XX ст.: монографія. Київ: Київськ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка, 2003. С. 15.

² Історія релігій в Україні : праці X-ї МНК. Львів, 2000. Кн. 1. С. 232.

українська церква «покликана заступати, продовжати й розвивати традиції, які залишив давній християнський Схід, ще той з-перед часів роздору».³

Дані виступи підбурили Ватикан, через це у 1931 році його звільняють з посади викладача Богословської Академії, а двома роками раніше він зрікається редагування журналу «Нива». При цьому варто зауважити, що Андрей Шептицький не тільки пробачає о. Г. Костельнику його сумбурні виступи, а й призначає катехитом низки гімназій Львова, а по смерті о. Дюмет-Садовського в 1940 році. - настоятелем Преображенської Церкви.

Радянська репресивна система використала свої традиційні методи впливу щодо даного священика.

Викладач церковно-слов'янської мови Богословської Академії, д-р К. Чехович, згадує: «Я майже щодня зустрічався з доктором Костельником при екстазах наших стигматиків. Від нього я мав точні інформації, як чекісти натискали на нього і як вкінці арештували його сина Богдана, щоб обіцянкою звільнення і частими побаченнями з ув'язненим сином (за причетність до ОУН якого стратили в червні 1941 р., перед тим, як більшовики втекли зі Львова) змусити до фатального рішення... Перед кожними примусовими відвідинами НКВД о. Костельник прощався з ріднею і знайомими, припускаючи, що вже не вернеться на волю, бо твердо постановив собі не піддаватися більшовицьким намовам».⁴

Повернувшись до Львова з Москви 1944 р., священик потрапляє під сильний нагляд НКВД, що стежив за кожним його кроком і систематично викликав для розмов, аби схилити греко-католицьку церкву до альянсу з Російською Православною Церквою (РПЦ).

О. Г. Костельник 22 і 27 грудня 1944 року на прийомі у І. Полянського ставив найбільш гострі питання з проблем подальшого буття Церкви на території Галичини. Саме тоді енкаведисти зрозуміли, що о. Г. Костельник - впливова особа серед греко-католиків, за якою піде духовенство. Кандидатура каноніка о. Г. Костельника на «посаду голови ініціативної групи» про яку з віруючих ніхто з віруючих ще не знав, цілком влаштувала працівників беріївського відомства.⁵

Його «націоналістичне» минуле, відомості про яке були старанно зібрані органами держбезпеки, а особливо той факт, що Зиновій та Іриней (сини отця-доктора) вступили до дивізії «Галичина», дало підстави для погроз НКДБ суворо покарати о. Г. Костельника за його «антирадянську діяльність». Навесні 1945 року

³ Вежель Л.М. Філософсько-естетична та журналістська діяльність Гавриїла Костельника у руслі духовних процесів України І-ї пол. ХХ ст.: монографія. Київ: Київськ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка, 2003. С. 15.

⁴ Гладка Л. Підготовка ліквідації УГКЦ в руслі антиунійної політики радянської влади (1944-1946 рр.). «Добрий пастир». Збірник наукових праць. 2016. № 9. С. 175.

⁵ Цветков В. Літопис Голготи України: в 2-х т. Дрогобич: 1994. Т. 2. С. 110.

Йому повідомили, що його два сини загинули на війні. У квітні о. Г. Костельник надіслав до органів радянської влади заяву, в якій погодився на співпрацю. Ініціативна група «постала» у Львові 28 травня 1945 року. Її очолює о. Г. Костельник та звертається до вірних греко-католицької церкви з закликом стати на шлях «повернення до віри предків і возз'єднатись з РПЦ».⁶

Апогеєм всіх цих подій стало розп'яття греко-католицької церкви, яке відбулося 8-10 березня 1946 року у м. Львові «церковно-канонічним» возз'єднанням з РПЦ всіх учасників зібрання.⁷ «Возз'єднання» зібрання розпочалося о 10 год 30 хв. молебнем «О призначенні Св. Духа». У присутності 216 представників від духовенства і 19 від мирян співслужили 3 засновники ініціативної групи: Г. Костельник, А. Пельвецький, М.Мельник. Згідно з порядком денним, у перший день мали бути заслухані тільки дві доповіді. Замість дискусії, відразу пішли промови, після чого, питання про «возз'єднання» поставлене на відкрите голосування. О 16 год. 30 хв. закінчився перший день роботи «собору». Вистачило 6 годин щоб українську греко-католицьку церкву офіційно було скасовано.⁸ На другий день, 9 березня, «собор» розглядав питання «канонічного оформлення» з РПЦ.⁹

Третій день «собору» - Неділя Торжества Православ'я - розпочався Архиєрейською Божественною Літургією, яку відправив митрополит Йоан у спів служінні 4 єпископів серед них А. Пельвецького, М.Мельника.

Замітаючи сліди церковно-ідеологічного злочину, освяченого московським патріархом Алексієм та Й. Сталіним, енкаведисти, руками найманого вбивці 20 вересня 1948 року, напередодні Різдва Пресвятої Богородиці, вбили о.Костельника на порозі Преображенської церкви, а через кілька хвилин злочинця, який виконав замовлення.¹⁰

Протягом 3-х днів після вбивства о.Г.Костельника офіційна радянська преса мовчала, чекаючи вказівок в Москві. Тільки 23 вересня преса висловила щирі співчуття, вказуючи на те, що вбивця - посланець папи Римського та член українського буржуазно-націоналістичного підпілля.

Однозначної думки стосовно даної постаті годі й шукати. Авторитетний львівський історик Я. Дашкевич, учень о.Г.Костельника висловлюється так: «Історія не займається міркуваннями на тему «щоби було, як би було», але з

⁶ Арсенич П. Львівський собор 1946 року мовою документів. «Добрий пастир». 1996. № 1. С. 73.

⁷ Будз К. М. «Возз'єднання» чи «Невозз'єднання»: греко-католицьке духовенство в умовах ліквідації церкви (1945–1946). Наукові записки НаУКМА. Том 130. Історичні науки. 2012. С. 27-32.

⁸ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / за ред. Олега Турія. Львів: видавництво Українського Католицького Університету. 2005. С. 150.

⁹ Там само.

¹⁰ Костельник Г. Три розправи про пізнання: монографія. Львів. 1925. С. 312-313.

сьогоднішньої перспективи ясно, що було б краще, якщо в історії Української Церкви такої постаті не було».¹¹

А ось інша думка. «Високоосвічений (мав 2 докторати) душпастир, - пише про нього О. Петрук, - відданий шукач, дослідник, в минулому викладач Богословської Академії, Духовної Семінарії, редактор «Ниви», радник і референт Митрополичої Капітули, особа, під час проповідей якої Церква була заповнена студентами, яку поважала інтелігенція, особа, яку цінував Митрополит»».

За свідченнями сучасників Костельник - талановитий проповідник, педагог, письменник, подвижник національної справи, патріот, найбільший авторитет серед професорів теології, котрий вірив у відновлення Євхаристійного зв'язку з Східною церквою, він не бажав жодним чином скривдити греко-католицьку церкву. Львівський «псевдособор» 1946 року - це суто політична акція, організована тоталітарною системою, жертвою якої став о. Гавриїл. «Об'єднавчий» собор-1946 не зламав національного покликання УГКЦ. «Бог і Україна» були і залишаться самосвідомістю більшості духовенства і вірних. Сьогоднішнє відродження Церкви — яскраве тому підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П. Львівський собор 1946 року мовою документів. *«Добрий пастир»*. 1996. № 1. С. 65-73
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / за ред. Олега Турія. Львів: видавництво Українського Католицького Університету. 2005. 347с.
3. Будз К. М. «Возз'єднання» чи «Невозз'єднання»: греко-католицьке духовенство в умовах ліквідації церкви (1945–1946). *Наукові записки НаУКМА. Том 130. Історичні науки*. 2012. С.27-32.
4. Вежель Л.М. Філософсько-естетична та журналістська діяльність Гавриїла Костельника у руслі духовних процесів України І-ї пол. ХХ ст.: монографія. Київ: Київськ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка, 2003. 291с.
5. Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини: Збірник наукових праць. Львів-Ужгород, Граджа. 2007. 526 с.
6. Гладка Л. Підготовка ліквідації УГКЦ в руслі антиунійної політики радянської влади (1944-1946 рр.). *«Добрий пастир»*. Збірник наукових праць. 2016. № 9. С. 168-179.
7. Історія релігій в Україні : праці Х-ї МНК. Львів, 2000. Кн. 1. С. 232.
8. Костельник Г. Три розправи про пізнання: монографія. Львів. 1925. 168с.
9. Цветков В. Літопис Голготи України: в 2-х т. Дрогобич: 1994. Т. 2. С.110.

Дата надходження до редакції: 05.02.2020

¹¹ Вежель Л.М. Філософсько-естетична та журналістська діяльність Гавриїла Костельника у руслі духовних процесів України І-ї пол. ХХ ст.: монографія. Київ: Київськ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка, 2003. С. 415.